

การประดับครุฑที่ปรากฏในสมัยอยุธยา

โดย

นางสาวปณณุช หวังดำรงทรัพย์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การประดับครุฑที่ปรากฏในสมัยอยุธยา

โดย

นางสาวปณนุช หวังดำรงทรัพย์

การค้นคว้าอิสระนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

THE DECORATION OF GARUDA ON PRANG IN AYUTTHAYA ART

By

Punyanuch Wongdumrongsup

An Independent Study Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Art History

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2009

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้การค้นคว้าอิสระเรื่อง “การประดับครุฑ
ที่ปรากฏในสมัยอยุธยา” เสนอโดย นางสาวปณณช หวังดำรงทรัพย์ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

.....
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศิริชัย ชินะตั้งกูร)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาการค้นคว้าอิสระ
ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม

คณะกรรมการตรวจสอบการค้นคว้าอิสระ

.....ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์)
...../...../.....

.....กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม)
...../...../.....

50107311 : สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

คำสำคัญ : การประดับครุฑ / ปรากฏสมัยอยุธยา

ผู้ย่นุช หวังดำรงทรัพย์ : การประดับครุฑที่ปรากฏในสมัยอยุธยา. อาจารย์ที่ปรึกษา
การค้นคว้าอิสระ : ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม. 63 หน้า.

การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์ เพื่อตรวจสอบหาสาเหตุของที่มาที่ไป และการปรับเปลี่ยน
รูปแบบของการประดับ จากครุฑขนาดคบนนาคปัก มาเป็นประติมากรรมแบบลอยตัว และสาเหตุ
ของการหายไปของการประดับ โดยการค้นคว้าจากข้อมูล งานวิจัยต่างๆ และการสำรวจภาคสนาม
โบราณสถานในประเทศไทยและโบราณสถานในประเทศกัมพูชา ซึ่งยังไม่มีผู้ใดศึกษาไว้ และนำ
ข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เพื่อหาข้อสรุป

เนื้อหาของการวิจัย แบ่งเป็น 4 บทย่อย ประกอบด้วยบทที่ 1 (บทนำ) กล่าวถึงความ
เป็นมาและความสำคัญของปัญหา บทที่ 2 กล่าวถึงที่มาของงานประดับครุฑขนาดคบนนาคปัก
กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนในด้านของการประดับ และด้านรูปแบบของครุฑขนาดคบนนาคปักในดินแดนไทย
โดยเริ่มจากต้นแบบของการประดับ ที่มีอยู่ในศิลปะขอมเปรียบเทียบกับงานที่พบในศิลปะไทย
บทที่ 4 บทสรุป

ผลการวิจัยพบว่า

1. รูปแบบงานประดับครุฑขนาดคบนนาคปัก ปรากฏวัดนครโกษา เชื่อว่าได้ต้นแบบ
มาจากงานประดับครุฑขนาดคบนนาคปักของปราสาทขอม
2. การปรับเปลี่ยนงานประดับคบนนาคปัก มาเป็นประติมากรรมปูนปั้นแบบนูนสูง
อย่างที่พบบนปรากฏในสมัยอยุธยาตอนต้น สาเหตุหนึ่งเกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปทรงของชั้นหลังคา
3. สาเหตุของการหายไปของงานประดับครุฑขนาดคบนนาคปัก ปรากฏปราสาทขอม สมัยอยุธยา
ยุคกลาง-ปลาย เกิดจากโครงสร้างทางสถาปัตยกรรม ตั้งแต่ตัวเรือนธาตุ จนถึงชั้นหลังคา ซึ่งพื้นที่
ไม่เอื้ออำนวยในการประดับอีกต่อไป
4. ในการประดับครุฑขนาดคบนนาคปัก เชื่อว่าพื้นที่ที่มีส่วนสำคัญ ที่ก่อให้เกิดการ
ประดับ เพราะจากการศึกษาปรากฏขนาดเล็กในสมัยอยุธยาตอนปลาย ยังคงพบงานประดับครุฑ
บนชั้นเอนคอคของปรากฏ

ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2552

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาค้นคว้าอิสระ

50107311 : MAJOR : ART HISTORY

KEY WORDS : DECORATION OF GARUDA / PRANG IN AYUTTHAYA

PUNYANUCH WONGDUMRONGSUP : THE DECORATION OF GARUDA ON PRANG IN AYUTTHAYA ART. INDEPENDENT STUDY ADVISOR : PROF. SANTI LEKSUKHUM, Ph.D. 63 pp.

The main objective of this research is to search for the origin and change of the decoration of from Garuda clasping Naga serpent on antefix style to a high relief sculpture style and the reasons of disappearance of decoration by researching from some information, research and field surveys of Siamese and Khmer historic site where there is that no one studies before. And then we take all data to do an analysis.

The contents of the research are divided to four units viz unit 1(Preface)which is about a background and a significance of the problem, unit 2 which is about the origin of Garuda clasping Naga serpent decoration, unit 3 which is about changes of the decoration and the styles of Garuda clasping Naga serpent in Thailand beginning with an original decoration which can be found in Khmer arts comparing with Siamese arts and unit 4 which is a conclusion.

The results are found that..

1. It is believed that the decoration of Garuda clasping Naga serpent on antefix of Prang Wat Nakhon Gosa has an original style from the decoration of Garuda clasping Naga serpent on antefix of Khmer prasat.

2. One reason of a change from the decoration of Garuda clasping Naga serpent on antefix to which can be found in Prang in the early Ayutthaya period is that because a shape of roof is changed.

3. The reason of disappearance of the decoration of Garuda clasping Naga serpent on main prang in the middle to the end age of Ayutthaya period is that because a structure of architecture – from the body to its superstructure, is not appropriate for creating.

4. It is believed that area has some significances for the decoration of Garuda clasping Naga serpent on prang because from the studies of some small Prangs in the end age of Ayutthaya period, still are found the decoration of Garuda on the concave shape of Prang's basement

which shows that shapes of the Prang is mainly important. So it can be concluded that shape of the Prang has an effect on areas for decorating and on sculptures to decorate the decoration of Garuda clasping Naga serpent which is a symbol of ancient belief.

Department of Art History Graduate School, Silpakorn University Academic Year 2009

Student's signature

Independent Study Advisor's signature

กิตติกรรมประกาศ

การค้นคว้าอิสระฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มาจากปัจจัยหลายประการ แรกสุดขอกราบขอบคุณ ศาสตราจารย์ ดร.สันติ เล็กสุขุม ที่เป็นที่ปรึกษาให้การค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ซึ่งท่านได้สอนให้รู้จักวิธีคิด และคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญ ที่สามารถนำไปปรับใช้ กับทุกๆเรื่อง ในการดำรงชีพ และประกอบกิจการงาน

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อวรเทพ ที่ให้ทุนสนับสนุนลูกจนสำเร็จการศึกษา และคุณแม่สิริภูมิ สิริมนต์พันธ์ ที่คอยเอื้อเฟื้อในทุก ๆ ด้าน

ขอกราบขอบพระคุณคุณคณาจารย์ในภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่ให้ความรู้แนวทางในการศึกษา ซึ่งถ้าไม่มีความรู้พื้นฐานต่าง ๆ การค้นคว้าอิสระฉบับนี้ ก็ไม่สามารถสำเร็จลุล่วงไปได้เลย

ขอกราบขอบคุณรองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ซึ่งเคยให้คำแนะนำด้านเอกสารในการค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับปรากฏการณ์สมัยอยุธยาตอนปลาย

ขอกราบขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เชษฐ ติงสฤษดิ์ ซึ่งเป็นผู้จุดประกายความหวังให้เห็นถึงที่มาที่ไปของการประดับซึ่งมีต้นเค้าอยู่ในศิลปะขอม

ขอกราบขอบคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ อาจารย์รุ่งโรจน์ ธรรมรุ่งเรือง ที่จัดทัศนศึกษาไปประเทศกัมพูชา ซึ่งได้ทั้งความรู้และการอำนวยความสะดวกในการสำรวจภาคสนาม

ขอขอบคุณ คุณราศี บุรุษรัตนพันธ์ ที่ช่วยแนะนำหนังสือและแหล่งข้อมูลที่มีประโยชน์ในการค้นคว้าวิจัย

ขอขอบคุณ คุณพรทิพย์พา ทองทา ที่อยู่ให้ความช่วยเหลือและคอยเป็นกำลังใจ

และขอขอบคุณทุกท่านที่มีโอกาสเอยนาม ณ ที่นี้ ที่ช่วยเหลือทำให้การศึกษาและการทำสารนิพนธ์สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

อนึ่ง ความรู้ที่ข้าพเจ้าได้รับนี้ จะขอนำไปปรับใช้ พิจารณาประกอบกิจการงาน เพื่อพัฒนาตนเอง และก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคม

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญภาพ	ณ
บทที่	
1 บทนำ.....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา	1
สมมติฐานของการศึกษา.....	2
ขอบเขตของการศึกษา	2
ขั้นตอนในการศึกษา.....	2
แหล่งข้อมูลในการศึกษา.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	3
2 ที่มาของงานระดับครุฑยุคนาค.....	4
ครุฑยุคนาคในศิลปะอินเดีย.....	4
ครุฑยุคนาคในศิลปะขอม	4
การประดับครุฑ งานประดับปราสาทก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา	7
ครุฑยุคนาค ที่ปราสาทสมัยอยุธยา	8
การประดับครุฑ ที่ปราสาทสมัยรัตนโกสินทร์	13
3 การปรับเปลี่ยนในด้านการประดับและด้านรูปแบบของครุฑยุคนาคในดินแดนไทย..	15
การปรับเปลี่ยนงานประดับครุฑยุคนาคจากปราสาทขอมสู่ดินแดนไทย.....	15
การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประดับจากลพบุรีสู่กรุงศรีอยุธยา.....	16
การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประดับจากราชธานีเก่าสู่ราชธานีใหม่	28
4 สรุป	20
ภาพประกอบวิทยานิพนธ์.....	22

	หน้า
บรรณานุกรม	61
ประวัติผู้วิจัย	63

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ครุฑยุดนาค ฐานพลับพลาพระราชวังหลวง ประเทศกัมพูชา	22
2	ครุฑยุดนาค ที่ปราสาทตาพรหม ประเทศกัมพูชา.....	23
3	ปราสาทเจ้าสายเทวดา ประเทศกัมพูชา.....	24
4	ภาพตัดขยายครุฑยุดนาค บนปราสาทเจ้าสายเทวดา ประเทศกัมพูชา.....	25
5	ภาพครุฑอยู่ในวิมานจำลอง ที่ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา.....	26
6	ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา.....	27
7	ปราสาทสามยอด ลพบุรี	28
8	วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี.....	29
9	นาคปัก? วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี	30
10	ปรารักษ์หมายเลข 16 ค. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี.....	31
11	ภาพถ่ายเก่า ปักปรารักษ์ด้านซ้าย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี	32
12	ภาพถ่ายเก่า ปรารักษ์หมายเลข 16 ค. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี	33
13	ปรารักษ์วัดนครโกษา ลพบุรี	34
14	ภาพตัดขยาย ครุฑยุดนาคปรารักษ์วัดนครโกษา ลพบุรี	35
15	ปรารักษ์ประธานวัดพระราม พระนครศรีอยุธยา.....	36
16	ภาพตัดขยายครุฑยุดนาค บนปรารักษ์ประธานวัดพระราม พระนครศรีอยุธยา.....	37
17	ปรารักษ์ประธานวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา.....	38
18	ภาพขยายครุฑยุดนาค บนชั้นเชิงบาตร ปรารักษ์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา.....	39
19	ปรารักษ์ประธานวัดเชิงท่า พระนครศรีอยุธยา.....	40
20	ภาพขยายลำตัวครุฑ บนปรารักษ์วัดเชิงท่า พระนครศรีอยุธยา.....	41
21	ปรารักษ์สองพี่น้อง อำเภอสรรคบุรี ชัยนาท	42
22	ภาพขยายลำตัวครุฑบนชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ ปรารักษ์สองพี่น้อง อำเภอสรรคบุรี ชัยนาท.....	43
23	ปรารักษ์วัดหน้าพระธาตุ.....	44
24	ครุฑยุดนาค ปรารักษ์วัดหน้าพระธาตุ สิงห์บุรี	45
25	ปรารักษ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี.....	46

ภาพที่	หน้า
26	ร่องรอยอาคารุท และเสีรนาค บริเวณชั้นเชิงบาตร ปรารงค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรี..... 47
27	ปรารงค์วัดสระบัว เพชรบุรี..... 48
28	ภาพขยายครุฑ และยักษ์มารประดับ ปรารงค์วัดสระบัว เพชรบุรี..... 49
29	เจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดโพรง พระนครศรีอยุธยา..... 50
30	เจดีย์ทรงปราสาทยอด ประจํามุมตะวันออกเฉียงใต้ วัดพระราม พระนครศรีอยุธยา.. 51
31	ปรารงค์วัดพระยาพระคลัง ภาพลายเส้น ในจดหมายเหตุแกมปีเฟอร์..... 52
32	ปรารงค์ประธานวัดวรเชษฐเทพบำรุง พระนครศรีอยุธยา..... 53
33	ปรารงค์ประธานวัดไชยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา..... 54
34	วัดบรมพุทธาราม..... 55
35	ปรารงค์ วัดระฆังโฆสิตารามฯ ธนบุรี..... 56
36	ภาพตัดขยายครุฑทูนาคบนชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ..... 57
37	พระมหาธาตุทรงปรารงค์ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ..... 58
38	ภาพตัดขยายเทวดาในจระนำ และ แถวแถวยักษ์มารแบกบนเชิงบาตรเหนือเรือนธาตุ 59
39	เจดีย์ทรงปรารงค์ หนึ่งในอัญมณหาเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ..... 60

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การประดับชั้นครุฑที่ปราสาท เป็นงานประดับระยะแรกเริ่มที่เห็นได้ชัดในศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น โดยปรากฏพบ บนปราสาทประธานวัดราชบูรณะ ปราสาทประธานวัดพระราม จังหวัดพระนครศรีอยุธยา และปราสาทวัดนครโกษา ลพบุรี

ปราสาทวัดนครโกษา ลพบุรี พบงานประดับครุฑขนาดคบนนาคปัก นาคปักที่พบแตกต่างจากในศิลปะขอม นาคปักโดยมาก มักนิยมทำนาคหลายเศียร ล้อมกรอบที่มีรูปทรงคล้ายใบไม้ รายละเอียดที่แตกต่างนี้ถูกสันนิษฐานเบื้องต้นว่า เป็นการประดับบนสถาปัตยกรรมไทย งานประดับจึงถูกปรับเปลี่ยนตามรสนิยมของช่างไทย แต่เมื่อทำการศึกษา จึงพบว่า นาคปักรูปครุฑขนาด มีการประดับมาแล้วในศิลปะขอม ที่ปราสาทเจ้าสายเทวดา

งานประดับครุฑขนาดคบนนาคปัก ปราสาทวัดนครโกษา และจากหลักฐานที่พบในงานประดับ เชื่อว่าเป็นอิทธิพลที่ส่งต่อไปยังการประดับ ชั้นเชิงบาตรครุฑแบก ปราสาทประธานวัดราชบูรณะ ปราสาทประธานวัดพระราม เป็นต้น เพียงแต่การประดับครุฑที่ปราสาท วัดนครโกษา เป็นงานประดับบนนาคปัก ซึ่งยังคงรักษาระเบียบตามแบบขอมอยู่ แต่ครุฑที่ประดับที่ปราสาทวัดราชบูรณะ เป็นการปั้นติดลอยตัวบริเวณมุมส่วนเรือนชั้นซ้อนด้านล่างสุด เนื่องจากส่วนที่เรียกว่ากลีบขนุนในสมัยตอนต้นนั้นมีขนาดเล็ก แต่บริเวณการประดับครุฑนั้นอยู่ตำแหน่งใกล้เคียงกัน โดยสาเหตุของการเปลี่ยนแปลง รูปแบบงานประดับนี้ เชื่อว่าเกิดจากการปรับเปลี่ยน ของตัวเรือนธาตุ และชั้นหลังคาปราสาท

ในสารนิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งเน้นศึกษาพัฒนาการของการประดับชั้นครุฑที่ปราสาทในสมัยอยุธยา โดยสืบย้อนไปยังแหล่งศิลปกรรมที่มา ในศิลปะขอม และแนวคิดเรื่องครุฑในศิลปะอินเดีย โดยสังเขป รวมถึงการหายไปของการประดับชั้นครุฑ

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการศึกษา

จากประเด็นดังกล่าว จึงนำมาใช้เป็นวัตถุประสงค์ของการศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงรูปแบบ งานประดับครุฑ บนสถาปัตยกรรมขอม มาเป็นงานประดับครุฑบนสถาปัตยกรรมไทย และการหายไปของงานประดับ

สมมติฐานของการศึกษา

การประดับครุฑที่ปราสาทวัดนครโกษา น่าเชื่อว่ารับอิทธิพลมาจากศิลปะขอม เช่น การประดับครุฑบนวิมานจำลอง ที่ปราสาทนครวัด

การประดับชั้นครุฑที่วัดนครโกษาแห่งนี้ น่าจะเป็นศิลปกรรมต้นแบบ ที่ส่งให้กับการประดับในศิลปะอยุธยาตอนต้น เนื่องจากพบว่ามี การประดับชั้นครุฑบริเวณตำแหน่งใกล้เคียงกัน เพียงแต่รูปแบบงานนั้นต่างกัน โดยที่วัดนครโกษา ครุฑอยู่ภายในนาคปึก แต่ที่ปราสาทวัดราชบูรณะ เป็นการปั้นครุฑแบบลอยตัว ประดับบริเวณชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ

อนึ่ง ไม่เพียงงานประดับที่เปลี่ยนไปเท่านั้น แต่เชื่อว่ารูปแบบ ลักษณะของอาคาร ยุคหลังได้เปลี่ยนไป จึงทำให้เกิดรูปแบบของงานประดับที่เปลี่ยนตาม

ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาในหัวข้อนี้ เน้นเฉพาะการประดับครุฑบนปราสาทในสมัยอยุธยา ซึ่งอาจจะกล่าวถึงที่มาที่ไป จากศิลปกรรมเขมร แต่จุดมุ่งหมายสำคัญคือการศึกษา และเปรียบเทียบ การประดับชั้นครุฑ บนตัวปราสาท ตั้งแต่ศิลปะยุคก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา สมัยอยุธยาตอนต้น ถึงในสมัยอยุธยาตอนปลาย จนกระทั่งการหายไปของงานประดับในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ขั้นตอนในการศึกษา

การค้นคว้าข้อมูลด้านเอกสาร เพื่อทำความเข้าใจถึง ความเป็นมาของครุฑ และลักษณะการประดับครุฑบนปราสาทขอมมาเป็นการประดับครุฑบนปราสาทในสมัยอยุธยา จึงต้องมีการค้นคว้าข้อมูลด้านเอกสารประกอบ และงานวิจัยต่าง ๆ

การค้นคว้าข้อมูลภาคสนาม การออกสำรวจและถ่ายภาพ ของการประดับชั้นครุฑบนปราสาทในศิลปะไทย เช่นที่วัดนครโกษา ปราสาทวัดมหาธาตุลพบุรี ปราสาทหมายเลข 16 ค การประดับชั้นครุฑ วัดราชบูรณะ วัดเชิงท่า วัดพระราม วัดสองพี่น้อง ชัยนาท วัดมหาธาตุสุพรรณบุรี และการหายไปช่วงกลางถึงปลายสมัยอยุธยาเช่นที่วัดวรเชษฐเทพบำรุง

การเรียบเรียงและตรวจสอบข้อมูล นำข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าทางเอกสาร และจากการสำรวจมาเรียบเรียงให้เป็นลำดับขั้นตอน พร้อมกับภาพถ่าย

การวิเคราะห์ข้อมูล จัดหมวดหมู่และนำมาวิเคราะห์ หาคำตอบตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

การนำเสนอ เรียบเรียงผลการศึกษาออกมาเป็นขั้นตอน จนถึงบทสรุปออกมาเป็นรูปแบบสารนิพนธ์

แหล่งข้อมูลในการศึกษา

1. ห้องสมุดกลางมหาวิทยาลัยศิลปากร
2. ห้องสมุดกองโบราณคดี กรมศิลปากร
3. โบราณสถานในประเทศไทย
4. โบราณสถานในประเทศกัมพูชา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ทราบที่ไปที่มาของงานประดับครุฑยุคแรกที่ปรากฏ การเปลี่ยนแปลงและการหายไปของชั้นครุฑ ทำให้เห็นภาพชัดเจนของการกลายรูป สถาปัตยกรรมทรงปรากฏ

บทที่ 2

ที่มาของการประดับครุฑยุดนาค

ครุฑยุดนาคในศิลปะอินเดีย

ครุฑมาจากความเชื่อแบบดั้งเดิม ในการบูชาท้าวใหญ่ที่เปรียบเสมือนพระอาทิตย์¹ ครุฑยุดนาคอาจมาจากความคิดแนวธรรมชาติของสัตว์ปีก ที่มักจับกินสัตว์เลื้อยคลานเป็นอาหาร ธรรมชาตินี้ หล่อหลอมให้เกิดความเชื่ออันศักดิ์สิทธิ์ของชาวอินเดีย ที่นับถือครุฑ และการเอ่ยนามของครุฑจะทำให้ปลอดภัยจากสัตว์เลื้อยคลานมีพิษ เช่น งู²

เรื่องราวของครุฑจับนาคถูกถ่ายทอดลงบนตัวงานศิลปกรรม ปรากฏมาแล้วตั้งแต่ยุคอินเดียโบราณ โดยเฉพาะวรรณคดีที่เกี่ยวข้องของทางศาสนา เช่นเรื่องเล่ามหาภารตะ กล่าวถึงการกำเนิดครุฑ การจับนาคกินเป็นอาหาร และการกลายมาเป็นพาหนะของพระวิษณุ

แนวคิดต่าง ๆ เหล่านี้ คงเดินทางไปอย่างแพร่หลาย สู่ดินแดนที่ได้รับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย

ครุฑยุดนาคในศิลปะขอม

การประดับครุฑยุดนาคในระยะแรกพบ เป็นงานประดับบนทับหลัง ตั้งแต่สมัยธาลาบริวัตร์ และทับหลังสมัยสมโบร์ไพรกุก มักปรากฏครุฑยุดนาคในลักษณะหน้ากึ่งบุคคล ปากมีจงอยคล้ายปากนก ยุดนาคอยู่ในกรอบวงรี ประดับลายเม็ดประคำ ซึ่งเป็นลายที่นิยมประดับ และพบแพร่หลายในศิลปะอินเดีย

¹ ยมโดย เฟ็งพงศา, “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), 8.

² ธิดา มิตรกุล, “คติเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 15.

นอกจากนี้งานประดับรูปครุฑยุดนาค ยังปรากฏให้เห็นบริเวณหลายตำแหน่ง บนสถาปัตยกรรมขอม เช่น ครุฑยุดนาคปลายราวลูกกรงที่ปราสาทบันทายกเคย ครุฑยุดนาคที่ประดับกำแพงปราสาทพระขรรค์ ครุฑยุดนาคประดับบริเวณฐานพลับพลา พระราชวังหลวง³ (ภาพที่ 1)

การปรากฏครุฑยุดนาคบนชั้นหลังคาปราสาทขอม เชื่อว่าต้นเค้ามาจากปราสาทด้านหลัง ในกลุ่มปราสาทตาพรหม⁴ (ภาพที่ 2) ภาพครุฑอยู่ตรงกลางมีนาคขนบข้าง ลักษณะดังกล่าวยังไม่สามารถบอกได้ว่า มีการประดับครุฑยุดนาคในกรอบขั้ววิมานจำลอง ดังที่ปรากฏชัดเจน บนชั้นหลังคามุมประธานปราสาทเจ้าสายเทวดา (ภาพที่ 4)

ปราสาทเจ้าสายเทวดาสร้างในรัชสมัยสุริยวรมันที่สอง (ภาพที่ 3) เป็นศิลปะขอมแบบนครวัด⁵ โดยหลักฐานดังกล่าวเชื่อว่า อาจเป็นต้นแบบให้กับงานประดับในศิลปะไทย นอกจากนี้ยังพบหลักฐานภาพถ่ายจากวิทยานิพนธ์ของคุณธิดา มิตรกุล ได้ศึกษาเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย ในภาพที่ 32 หน้า 168 ปรากฏรูปครุฑบนส่วนของชั้นเชิงบาตรที่ปราสาทนครวัด⁶ (ภาพที่ 5) เนื่องจากภาพไม่ชัดเจนจึงไม่สามารถระบุได้ว่า ครุฑกำลังยุดนาค แต่แสดงให้เห็นว่า มีการประดับครุฑลงในกรอบวิมานจำลองในศิลปะขอมที่ปราสาทนครวัดซึ่งอาจใกล้เคียงกับงานประดับที่พบ ที่ปราสาทเจ้าสายเทวดา อย่างไรก็ตามในครั้งที่ผ่านมา งานประดับชั้นหลังคาที่ปราสาทนครวัด ไม่ปรากฏร่องรอยรูปครุฑดังกล่าวแล้ว

³ ฐานพลับพลาเป็นสถานที่ประทับของกษัตริย์ ในการทอดพระเนตรการสวนสนาม การซ้อมรบ และงานเฉลิมฉลองต่าง ๆ

⁴ ข้อคิดเห็นจาก ดร.เชษฐ ติงสัญชลี

⁵ หม่อมเจ้าสุภัทดิศ ดิศกุล, ศิลปะขอม, (กรุงเทพฯ : องค์การบูรณะ, 2539), 374.

⁶ ธิดา มิตรกุล, “คติเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527), 15.

งานประดับครุฑ ศิลปะขอมในดินแดนไทย

งานประดับครุฑบนปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา นอกจากครุฑยุคขนาดที่อาจมีอยู่ในศิลปะทวารวดีแล้ว ได้พบงานประดับครุฑบนปราสาทหินพิมาย จังหวัดนครราชสีมา การประดับครุฑมีลักษณะพิเศษคือ ครุฑประดับอยู่บริเวณชั้นเชิงบาตรตอนล่าง เหนือขึ้นไปเป็นซุ้มบรรพแถลง (ภาพที่ 6) จากภาพครุฑประดับอยู่กึ่งกลางส่วนบน ของตัวปราสาท รูปแบบนี้ยังไม่เคยพบในงานประดับปราสาทขอมมาก่อน

ส่วนงานประดับครุฑยุคขนาด ในกรอบซุ้มวิมาน ไม่พบที่ปราสาทหินพิมาย ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่า การประดับดังกล่าวถูกทำขึ้น หลังสมัยการสร้างปราสาทหินพิมาย เนื่องจากปราสาทหินพิมายมีมาก่อนการสร้างปราสาทนครวัด⁷ และอาจเป็นต้นแบบให้กับการสร้างปราสาทขอมที่นครวัด⁸ โดยการวิเคราะห์ วิวัฒนาการของรูปทรงชั้นหลังคา

สันนิษฐานว่า การประดับลวดลายรูปครุฑยุคขนาด บนนาคปึก จึงอาจเพิ่งมีการทำขึ้นในสมัยนครวัดเป็นต้นมา เพราะยังไม่พบหลักฐาน ว่าสร้างในสมัยใดเลยนอกจากในสมัยนครวัด

ปราสาทสามยอด ลพบุรี ปราสาทสามยอด ที่ลพบุรี ชาวไทยนิยมเรียกว่าปราสาทสามยอด ศาสนสถานแห่งนี้เป็นปราสาทแบบขอมสมัยบาเยน สร้างตามคติพุทธมหายาน โดยมีฉนวนติดต่อเนื่องกัน ทั้งสามหลัง สร้างในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่เจ็ด⁹ จึงทำให้รูปทรงมีความแตกต่างจากปราสาทขอมในสมัยนครวัด (ภาพที่ 7)

ในการประดับชั้นหลังคา ไม่ปรากฏพบงานประดับรูปครุฑยุคขนาด พบเพียงนาคปึกที่ทำจากหินทรายแกะสลัก ซึ่งแตกต่างจากตัวอาคารที่สร้างจากศิลาแลง ประเด็นนี้อาจเป็นไปได้ว่านาคปึกดังกล่าวอาจนำมาจากปราสาทขอมหลังอื่น กรณีนี้เคยปรากฏมาแล้ว ในการสร้างบ้านพักริมทาง และธรรมศาลา โดยใช้วัสดุเป็นศิลาแลงทั้งหลัง ซึ่งเป็นสิ่งก่อสร้างในสมัยบาเยน แต่ด้านในตัวอาคาร พบร่องรอยบางส่วนเป็นหินทราย ที่มีลักษณะเป็นงานประดับอาคารแบบขอมมาก่อน

⁷ หม่อมเจ้าสุภัทราดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), 20.

⁸ สมिति ศิริภัทร์, “วิวัฒนาการพระปรารักษ์” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513), 10.

⁹ ความเห็นของศาสตราจารย์มอง บวสเชอลิเยร์ ใน หม่อมเจ้าสุภัทราดิศ ดิศกุล, ศิลปะลพบุรี (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), 27.

ครุฑยุคแรก ที่งานประดับปราสาทก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา

ปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ จังหวัดลพบุรี ปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 18 และเป็นต้นเค้าให้กับการสร้างปราสาทในสมัยต่อมา¹⁰ (ภาพที่ 8)

งานประดับหลังคาไม่พบร่องรอยของการประดับครุฑยุคแรก เนื่องจากเชื่อว่าการบูรณะสมัยหลังได้เปลี่ยนมาใช้กลีบขนุน เพราะพบร่องรอยของกลีบขนุนตรงมุมด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีร่องรอยคล้ายลายประดับบนนาคปักในศิลปะขอม วัสดุดังกล่าวนี้ทำจากศิลาแลง (ภาพที่ 9) จากภาพที่พบไม่สามารถบอกได้ว่าลวดลายบริเวณตรงกลางเป็นภาพใด

ปราสาทหมายเลข 16 ค. วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ปราสาทหมายเลข 16 ค. ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของปราสาทประธาน (ภาพที่ 10) ปราสาทยังคงรูปแบบระยะแรกสร้าง เช่นระบบเสาตั้งคานทับบนชั้นหลังคาล้ำกับปีกปราสาทด้านทิศเหนือของปราสาทประธาน (ภาพที่ 11) ปัจจุบันปราสาทดังกล่าวพังทลายลงหมดแล้ว

จากหลักฐานดังกล่าวเชื่อว่าปราสาทหมายเลข 16ค.อาจมีอายุการสร้างไม่ห่างจากงานสร้างปราสาทประธานมากนัก โดยมีผู้ศึกษาวิจัยวิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย สรุปลวดลายประดับปราสาท 16ค. อยู่ในกลุ่มที่ 1 คืองานร่วมสมัยกับปราสาทประธาน¹¹

งานประดับครุฑยุคแรกบนชั้นเชิงบาตรเหนือเรือนธาตุ ไม่ปรากฏข้อมูลที่ชัดเจน แต่จากภาพถ่ายเก่า (ภาพที่ 12) แสดงให้เห็นว่ามีการประดับนาคปักบนชั้นหลังคา เช่นเดียวกับงานประดับปราสาทวัดนครโกษา

เนื่องจากปราสาทประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ได้ผ่านการบูรณะมาแล้ว การศึกษาในหัวข้อนี้อาจช่วยให้เกิดภาพที่ชัดเจนขึ้น ของสาเหตุที่ปัจจุบันไม่ปรากฏนาคปักดังที่พบบนปราสาทวัดนครโกษา

¹⁰ ความเห็นของศาสตราจารย์มอง บวสเชอลิเยร์ ใน หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล, ศิลปะลพบุรี, 31.

¹¹ สันติ เล็กสุขุม, วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2522), 81.

ปราสาทวัดนครโกษา จังหวัดลพบุรี ปราสาทวัดนครโกษาดั้งอยู่มุมด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเจดีย์ประธานวัดนครโกษา โดยส่วนฐานของเจดีย์ สร้างในสมัยทวารวดีมาก่อน และถูกบูรณะสร้างครอบหลายสมัยตั้งแต่วัฒนธรรมขอมถึงอยุธยาตอนต้น¹² (ภาพที่ 13)

งานประดับชั้นหลังคาพบนาคปึกที่ชั้นเชิงบาตรครุฑแบกประดับลวดลายรูปครุฑยุคนาค (ภาพที่ 14) ซึ่งลักษณะงานประดับ เคยปรากฏมาแล้ว บนมุมหลังคาปราสาทเจ้าสายเทวดา และเป็นต้นแบบให้กับงานประดับในสมัยต่อไป

ครุฑยุคนาค บนปราสาทสมัยอยุธยา

รูปแบบศิลปกรรมในสมัยอยุธยาแรกเริ่มมีความเกี่ยวข้องกับสกุลช่างลพบุรี ดังจะเห็นได้จากการสร้างปราสาทประธานวัดพระราม ปราสาทประธานวัดราชบูรณะ ที่มีความสอดคล้องกับปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี¹³ นอกจากนี้เมืองลพบุรีเป็นเมืองที่มีความสำคัญเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยา จากบันทึกทางประวัติศาสตร์กล่าวถึงพระเจ้าอู่ทองสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และโปรดให้พระรามศวรพระราชโอรส ไปเสวยราชสมบัติครองเมืองลพบุรี¹⁴ แสดงให้เห็นสถานะภาพเมืองลพบุรี ว่าเป็นเมืองลูกหลวง

ปราสาทประธานวัดพระราม เชื่อว่าสร้างในรัชกาลของสมเด็จพระรามศวร ครั่งขึ้นครองราชย์ต่อจากพระเจ้าอู่ทอง¹⁵ แต่ยังไม่แล้วเสร็จ เนื่องจากขุนหลวงพองั่วเสด็จมาจากเมืองสุพรรณบุรี¹⁶ พระรามศวรถวายราชสมบัติและกลับไปครองลพบุรีตามเดิม¹⁷ หลังจากสิ้นรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 เจ้าทองลันโอรสขึ้นครองราชย์ สมเด็จพระรามศวรเสด็จมาจาก

¹² ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พัฒนาการศิลปกรรมสมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 18-23 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), 41.

¹³ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549), 53.

¹⁴ กรมศิลปากร, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา (กรุงเทพฯ : ชาญชัย, 2495), 170.

¹⁵ สมिति ศิริภัทร์, “วิวัฒนาการพระปราสาท” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีและโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513), 48.

¹⁶ พระเชษฐาพระมเหสีพระเจ้าอู่ทอง ตั้งราชวงศ์ใหม่เป็นกษัตริย์องค์ที่ 3 แห่งกรุงศรีอยุธยา ใน หม่อมเจ้าสุภัททดิศ ดิศกุล, ศิลปะในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 12 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), 51.

¹⁷ กรมศิลปากร, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา, 176.

ลพบุรี ประหารเจ้าทองลั่นแล้วเสวยราชสมบัติสืบต่อ¹⁸ เชื่อว่าการสร้างปราสาทประธานวัดพระราม ได้ดำเนินการต่อแล้วเสร็จหลังจากที่เสด็จกลับมาครองราชย์รอบที่สอง

ครุฑยุคนาคงานประดับปราสาทวัดพระราม วัดพระรามตั้งอยู่ตำบลประตู่ชัย (ภาพที่ 15) มีฐานะเป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา¹⁹ ครุฑยุคนาคบนปราสาทวัดพระราม (ภาพที่ 16) เชื่อว่าเป็นงานประดับต่อเนื่องมาจากศิลปะลพบุรี เช่นที่ปราสาทวัดนครโกษา โดยมีรูปทรงรายละเอียดที่แตกต่างกันไป ซึ่งอาจเป็นเงื่อนไขความแตกต่างของเนื้อที่ และทรวดทรงปราสาท ทั้งนี้จะศึกษาอย่างละเอียดในบทวิเคราะห์ต่อไป

ครุฑยุคนาคงานประดับปราสาทวัดราชบูรณะ

วัดราชบูรณะตั้งอยู่ในเขตประตู่ชัย มีฐานะเป็นพระอารามหลวงในสมัยกรุงศรีอยุธยา²⁰ สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) โปรดให้สร้างขึ้น เพื่อถวายพระเพลิงศพพระเชษฐาทั้งสองพระองค์ คือเจ้าอ้ายพระยา และเจ้ายี่พระยา²¹ (ภาพที่ 17)

ส่วนของปราสาทประธานเชื่อว่าพัฒนามาจาก ปราสาทประธาน วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี²² พบงานประดับครุฑยุคนาคบนชั้นรัดประคดเหนือตัวเรือนธาตุ (ภาพที่ 18) เชื่อว่างานประดับดังกล่าวพัฒนามาจากงานประดับแบบขอม แต่ไม่สามารถบอกได้ว่า ปราสาทต้นแบบที่วัดมหาธาตุลพบุรี เคยมีการประดับมาก่อนหรือไม่ เพราะได้มีการบูรณะมาแล้วหลายต่อหลายครั้ง ในกรณีนี้เชื่อว่า การศึกษาเปรียบเทียบจากปราสาทวัดนครโกษา โดยมีวิวัฒนาการลดทอนประดับเชื่อมโยงกับปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี²³ อาจช่วยทำให้รูปแบบการศึกษางานประดับชัดเจนยิ่งขึ้น

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 178.

¹⁹ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2510), 214.

²⁰ เรื่องเดียวกัน.

²¹ กรมศิลปากร, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา, 186.

²² สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ราย ทรงปราสาททยอด วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : อมรินทร์วิจิตร, 2541), 6.

²³ ความเห็นของศาสตราจารย์วูควาร์ด ใน ศักดิ์ชัย สายสิงห์, พัฒนาการศิลปกรรมสมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 18-23 (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549),

ครุฑยุดนาคงานประดับปราสาทวัดเชิงท่า วัดเชิงท่าตั้งอยู่ในเขตท่าวาสุกรี มีชื่อเรียกต่างกัน 4 ชื่อ คือ วัดติณ วัดตินท่า วัดคอยท่า และ วัดโกษาवास (วัดคลัง)²⁴ โดยปรากฏหลักฐานตอนเจ้าพระยาโกษาปาน เป็นราชทูตกลับมาจากประเทศฝรั่งเศสได้ปฏิสังขรณ์วัดนี้ และเปลี่ยนชื่อเป็นโกษาवास²⁵ (ภาพที่19)

ปราสาทประธานมีรูปแบบใกล้เคียงกับปราสาทวัดพระราม ปราสาทวัดราชบูรณะ รูปทรงหลังคายังไม่เพรียวมากเมื่อเทียบกับงานสมัยตอนปลาย ชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุมีการประดับรูปครุฑยุดนาค ซึ่งเป็นงานประดับ ที่มักพบในการสร้างปราสาท สมัยอยุธยาตอนต้น (ภาพที่20)

ครุฑยุดนาคงานประดับปราสาทที่พบนอกพระราชธานี

ครุฑที่งานประดับปราสาทวัดสองพี่น้อง ชัยนาท วัดสองพี่น้อง อำเภอสรรคบุรี เดิมเป็นวัดร้างที่ปัจจุบันมีพระสงฆ์มาจำพรรษาอยู่ องค์ปราสาทชำรุดเสียหายมาก (ภาพที่ 21) ภายในซุ้มจระนาของเรือนธาตุ พบพระพุทธรูปปูนปั้นซึ่งปัจจุบันคงเหลือตั้งแต่พระนาภีลงมา อย่างไรก็ตามจากภาพถ่ายเก่าเชื่อว่าพระพุทธรูปปูนปั้นนี้คงเป็นศิลปะอุทธรณ์ที่สอง²⁶

บนชั้นเชิงบาตรเหนือเรือนธาตุ (ภาพที่ 22) พบงานประดับครุฑลักษณะครุฑดังกล่าว คล้ายกับที่วัดนครโกษา คือตัวครุฑยังคงติดอยู่ในกรอบของนาคปีก

ครุฑยุดนาคงานประดับปราสาทวัดหน้าพระธาตุ สิงห์บุรี วัดหน้าพระธาตุ เดิมชื่อวัดหัวเมือง หรือศิระะเมือง ต่อมาภายหลังได้ถูกเปลี่ยนชื่อในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาเป็นวัดหน้าพระธาตุ²⁷ (ภาพที่ 23)

ลักษณะโดยรวมขององค์ปราสาท คล้ายงานในสมัยอยุธยาตอนต้น คือมีรูปทรงไม่สูงโปร่งมากนัก และยังคงพบงานประดับรูปครุฑยุดนาค บนชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ นำแปลกที่งานประดับดังกล่าว มีรูปแบบคล้ายกับงานประดับปราสาทวัดนครโกษา คือการทำครุฑยุดนาคและทวารบาล อยู่ในบรรพแถลง หรือทำแปะอยู่บนกลีบขนุน? (ภาพที่ 24)

²⁴ กรมศิลปากร, ตำนานกรุงเก่า (กรุงเทพฯ ฯ : ศุภสภา, 2512), 186.

²⁵ บรรจบ เทียมทัต, พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ ฯ : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511), 65.

²⁶ สันติ เล็กสุขุม, วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น, 14, 194.

²⁷ กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 1, (กรุงเทพฯ ฯ : ม.ป.ท., 2536), 560.

ร่องรอยของครุฑยุคแรก ที่งานประดับปราสาทวัดพระศรีมหาธาตุสุพรรณบุรี วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี สร้างขึ้นในรัชสมัยสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือ (เจ้าสามพระยา)²⁸ พบจารึกลานทองในกรุปราสาท กล่าวถึงกษัตริย์ผู้สร้างซึ่งไม่ได้ระบุนามชัดเจน ทำให้กลายเป็นประเด็นที่ยังคลุมเครืออยู่²⁹

ปราสาทประธานมีรูปทรงไม่โปร่งเพรียวมากนัก (ภาพที่ 25) เหมือนกับการสร้างปราสาททั่วไปในสมัยอยุธยาตอนต้น พบร่องรอยการประดับของเศียรนาคบริเวณชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ (ภาพที่ 26) ลักษณะการประดับยักษ์ และทวารบาลคล้ายกับงานประดับชั้นครุฑที่ปราสาทวัดราชบูรณะ คือเป็นงานประติมากรรมแบบลอยตัว จากรูปแบบดังกล่าวนี้เชื่อว่างานประดับชั้นเชิงบาตรครุฑแบก สามารถช่วยบอกอายุสมัยในการสร้างให้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ครุฑงานประดับปราสาทวัดสระบัว เพชรบุรี วัดสระบัว เพชรบุรี สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี³⁰ โดยมีปราสาทคู่ก่อไว้ตรงมุมด้านหน้าอุโบสถ ซึ่งเป็นรูปแบบที่นิยมในสมัยอยุธยาตอนปลาย³¹

องค์ปราสาทด้านหน้าอุโบสถ (ภาพที่ 27) มีขนาดเล็กผอมเพรียว เรือนธาตุไม่มีการประดับพระพุทธรูปในจระนำ บนชั้นแอวกอดเหนือเรือนธาตุพบงานประดับปูนปั้นรูปครุฑ (ภาพที่ 28) โดยมีลายกระจังปูนปั้นประดับอยู่ระหว่างขาด้านหน้าลำตัว แทนที่จะเป็นเศียรนาค

²⁸ สันติ เล็กสุขุม, “การศึกษาวิวัฒนาการลวดลายปูนปั้นประดับโบราณสถานสมัยอยุธยาตอนต้น” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2521), 56, 145.

²⁹ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล, “การศึกษาระบบโครงสร้าง และระเบียบการก่ออิฐในอาคารโบราณสถาน” ใน โบราณคดี (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2518), 60.

³⁰ ถนอมศักดิ์ แจ่มวิมล, การอนุรักษ์ประติมากรรมในประเทศไทย วัดสระบัว (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2537), 35.

³¹ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา, 50.

งานประดับครุฑยุดนาค กรณีศึกษาพิเศษ

ครุฑยุดนาค งานประดับเจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดโพธิ์ วัดโพธิ์ตั้งอยู่ในเขตประตูชัย บริเวณบึงพระราม ซึ่งเป็นพื้นที่กึ่งกลางของเกาะเมือง เจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดโพธิ์หลงเชื่อว่าสร้างในสมัยอยุธยาตอนต้น³² (ภาพที่ 29)

งานประดับครุฑยุดนาค พบร่องรอยที่หลงเหลือเพียงด้านเดียว บนมุมประธานด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ จากภาพครุฑมีลำตัวค่อนข้างใหญ่ ยุดนาคโดยใช้อุ้มเท้าซึ่งเป็นลักษณะคล้ายคลึงกับที่พบบนปราสาทประธานวัดพระราม และ ปราสาทวัดราชบูรณะ

ครุฑยุดนาค งานประดับเจดีย์ทรงปราสาทยอด ประจํามุมตะวันออกเฉียงใต้ วัดพระราม เจดีย์ประจํามุมตะวันออกเฉียงใต้ (ภาพที่ 30) เป็นเจดีย์ทรงปราสาทยอดในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น³³ แต่ไม่สามารถระบุได้แน่ชัดว่าถูกสร้าง พร้อมกับการสร้างปราสาทประธาน

ส่วนของงานประดับครุฑ พบบนมุมประธาน ลักษณะรูปทรงของเจดีย์และการประดับครุฑ คล้ายกับงานประดับเจดีย์ที่วัดโพธิ์ เพียงแต่ลำตัวมีขนาดเล็กกว่า เนื่องจากความแตกต่างของขนาดเจดีย์ เจดีย์ทรงปราสาทยอดวัดโพธิ์เป็นเจดีย์ประธานขนาดใหญ่ ในขณะที่เจดีย์ทรงปราสาทยอดประจํามุมตะวันออกเฉียงใต้ วัดพระราม เป็นเจดีย์บริวารขนาดเล็ก

ครุฑที่ปราสาท วัดพระยาพระคลัง ปราสาทวัดพระยาพระคลัง³⁴ พบงานประดับรูปครุฑอยู่เหนือหน้าบรรพของเรือนธาตุ โดยครุฑมีลักษณะแปลกตา แตกต่างจากที่เคยพบ (ภาพที่ 31)

นอกจากภาพครุฑที่แปลกตาแล้ว สถานที่ต่าง ๆ ภายในกำแพงวัด ทั้งเจดีย์ และวิหาร ล้วนดูแปลกตา แตกต่างจากรูปทรงที่คาดว่าจะเป็นอยู่มาก³⁵

การหายไปของงานประดับครุฑยุดนาคที่ปราสาทประธาน สมัยอยุธยายุคกลางถึงยุคปลาย งานประดับครุฑยุดนาคที่ปราสาทในสมัยกรุงศรีอยุธยา พบหลักฐานแน่ชัดว่ามีการประดับอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น และเริ่มหายไปในศิลปะสมัยอยุธยาตอนกลาง เช่น ปราสาทประธาน วัดวรเชษฐเทพบำรุง (ภาพที่ 32) สร้างในสมัยอยุธยาตอนกลาง เนื่องจากมีข้อความตอนหนึ่งกล่าวว่า

³² สันติ เล็กสุขุม, เจดีย์ราย ทรงปราสาทยอด วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, 36.

³³ เรื่องเดียวกัน, 39.

³⁴ จากภาพถ่ายเส้น หนังสือจดหมายเหตุหมอบริตตัน บันทึกรตอนปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

³⁵ กรมศิลปากร, ไทยในจดหมายเหตุหมอบริตตัน (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2545), 78.

สมเด็จพระเอกาทศรถโปรดให้สร้างอุทิศถวายพระเชษฐาธิราช พระราชทานนามว่า วัดวรเชษฐ³⁶ แต่ข้อความดังกล่าวยังไม่สามารถระบุสมัยการสร้างได้แน่ชัด

ในเรื่องของสมัยการสร้าง อาจศึกษาได้จากเส้นลวดบัวเชิง และเส้นลวดบัวรัดเกล้า ที่มีลักษณะนูนหนาหลายเส้นเรียงต่อกัน โดยเทียบเคียงกับปรากฏพระศรีรัตนมหาธาตุเจดีย์ของวัดพระศรีรัตนมหาธาตุศรีสัชนาลัย สร้างราว พ.ศ. 2018³⁷ ลักษณะดังกล่าว ศาสตราจารย์ดร.สันติ เล็กสุขุม กล่าวไว้ในงานวิจัยว่า สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏสมัยอยุธยายุคกลางได้

38

ปรากฏวัดวรเชษฐเทพบำรุง ไม่ปรากฏงานประดับชั้นเชิงบาตรครุฑแบก อาจเป็นเพราะการสร้างปรากฏที่ลดน้อยลงในยุคกลาง ทำให้งานช่างไม่สืบเนื่อง อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากเรือนธาตุที่มีการเพิ่มมุม ส่งผลให้มุมมีขนาดเล็กลง เนื้อที่บนชั้นหลังคาแนวราบมีขนาดแคบขึ้น จึงทำให้เหมาะกับงานประดับที่มีรูปทรงเพียวบาง เช่นกลีบขนุน

การสร้างปรากฏสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายยังคงไม่ปรากฏงานประดับชั้นครุฑอย่างในสมัยแรก ตัวอย่างเช่น ปรากฏประธานวัดไชยวัฒนาราม (ภาพที่ 33) สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าปราสาททอง³⁹ ตรงกับศิลปะอยุธยาตอนปลาย ในส่วนของงานประดับชั้นหลังคาแตกต่างกับยุคต้นอย่างเห็นได้ชัดเจน เนื่องจากแทบไม่มีส่วนเว้าส่วนโค้งของชั้นรัดประคด ซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้การประดับหมดไป

งานประดับครุฑ ที่ปรากฏสมัยรัตนโกสินทร์

ปรากฏวัดระฆังโกลีตารามฯ ธนบุรี ปรากฏวัดระฆัง มีรายละเอียดที่แตกต่างจากงานสร้างในสมัยรัตนโกสินทร์ กำหนดอายุการสร้างไม่ชัดเจน อาจเป็นงานสร้างตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย หรือในสมัยรัชกาลที่ 1 (ภาพที่ 35)

³⁶ กรมศิลปากร, พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, คำให้การชาวกรุงเก่า คำให้การขุนหลวงหาวัด และพระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์, 58.

³⁷ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา, 109.

³⁸ เรื่องเดียวกัน.

³⁹ กรมศิลปากร, พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2 (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2516), 4-6.

รายละเอียดดังกล่าวเริ่มตั้งแต่ชุดฐานสิงห์ ที่น่าจะมีสามฐาน จนถึงตัวเรือนธาตุที่มีการประดับพระสาวกอยู่ในซุ้มจรนนำ รองศาสตราจารย์ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ ได้ให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นการปรับเปลี่ยนคติการสร้าง อันอาจแสดงให้เห็นว่าเป็นสมัยรัตนโกสินทร์แล้ว⁴⁰

นอกจากนี้ยังพบงานประดับครุฑยุคนาค ทั้งสี่มุมบริเวณชั้นคอดเหนือเรือนธาตุ (ภาพที่ 36)

พระมหาธาตุสี่มุม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ พระมหาธาตุสี่มุม ตั้งอยู่บนระเบียงคดชั้นใน ล้อมรอบมุมพระอุโบสถทั้งสี่ทิศ รัชกาลที่ 1 โปรดสร้าง⁴¹ บริเวณเเวคอดเหนือเรือนธาตุ ไม่ปรากฏงานประดับรูปครุฑยุคนาค แต่ถูกแทนที่ด้วยงานหล่อศิษุรูปมารแบก ซึ่งเป็นงานปฏิสังขรณ์ในสมัยรัชกาลที่ 3⁴²

พระอักษฎามหาเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ พระอักษฎามหาเจดีย์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของพระอุโบสถ (ภาพที่ 39) รัชกาลที่ 3 โปรดให้สร้าง⁴³ ปรากฏแปดองค์นอกระเบียงและก่อกำแพงแก้วขึ้นอีกชั้นหนึ่ง บริเวณเเวคอดบนปรากฏไม่ปรากฏงานประดับรูปครุฑยุคนาค งานประดับที่พบเป็นรูปยักษ์แบก มีลักษณะคล้ายคลึงกับงานประดับปรากฏพระมหาธาตุสี่มุม

⁴⁰ ศักดิ์ชัย สายสิงห์, งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ (กรุงเทพฯ : มติชน, 2551), 133.

⁴¹ ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ, (กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2544), 52.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 61

⁴³ แน่งน้อย ศักดิ์ศรี, พระราชวัง และวังในกรุงเทพฯ (พ.ศ. 2325 - 2525) (กรุงเทพฯ :

บทที่ 3

การปรับเปลี่ยนในด้านการประดับและด้านรูปแบบของครุฑยุคนาคในดินแดนไทย

พิจารณาการปรับเปลี่ยนด้านงานประดับรูปครุฑยุคนาค บนสถาปัตยกรรมทรงปราสาท โดยจำแนกออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

การปรับเปลี่ยนงานประดับครุฑยุคนาคจากปราสาทขอมสู่ดินแดนไทย

งานประดับรูปครุฑยุคนาคที่พบบนปราสาทขอม สืบเสาะมาตั้งแต่ที่ปราสาทในกลุ่มปราสาทตาพรหม ดังที่กล่าวไว้ในบทที่ 2 แต่มาในรูปแบบที่ชัดเจนบนงานประดับชั้นหลังคาปราสาทเจ้าสายเทวดา

ปราสาทเจ้าสายเทวดา (ภาพที่ 3) บริเวณส่วนฐานไม่สูงมากนัก ผนังเรือนธาตุตั้งตรง สอดรับกับชั้นหลังคา ในส่วนเหนือบัวรัดเกล้าขึ้นไป พบผนังของหลังคาซ้อนชั้น อยู่ระดับเดียวกับกรอบหน้าบันเรือนธาตุ โดยมีครุฑยุคนาคประดับอยู่บนมุมประธาน ครุฑยุคนาคอยู่ในภายในกรอบนาคปักที่ประดับลวดลายใบไม้ล้อมรอบ ลักษณะรูปทรงของนาคปัก ไม่สอบเอนมากนัก สอดรับกับผนังด้านหลัง (ภาพที่ 4) ผนังตั้งฉากกับแนวระนาบ

ปราสาทวัดนครโกษา (ภาพที่ 13) ในส่วนฐานไม่สามารถบอกได้ชัดเจน แต่มีข้อสังเกตตรงส่วนเรือนธาตุที่มีความสูงโปร่งขึ้น โดยความสูงของกรอบหน้าบันประดับเรือนธาตุ อยู่ในระดับเดียวกับแถวบัวรัดเกล้า ซึ่งแตกต่างจากความสูงของกรอบหน้าบัน ปราสาทเจ้าสายเทวดา

ลักษณะการประดับหน้าบันดังกล่าว มีส่วนทำให้ปราสาทระยะแรกเริ่มในดินแดนไทยมีส่วนที่สูงเพรียวขึ้น โดยเฉพาะในส่วนของเรือนธาตุ เช่นปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีและปราสาทหมายเลข 16 ค.

ตำแหน่งงานประดับรูปครุฑยุคนาค ยังคงถูกประดับไว้บนมุมประธานเหนือเรือนธาตุ คล้ายคลึงกับงานประดับบนชั้นหลังคาปราสาทเจ้าสายเทวดา (ภาพที่ 14) พื้นที่งานประดับด้านหลัง ผนังยังคงตั้งฉากกับแนวระนาบ สอดคล้องกับรูปทรงของนาคปัก ลักษณะชั้นหลังคา ยังคงคล้ายกับปราสาทหมายเลข 16 ค. (ภาพที่ 12) จากภาพถ่ายเก่า จะเห็นงานประดับรูปนาคปักบริเวณชั้นค้ำหลังคา ชั้นซ้อนที่ 2 แต่ไม่สามารถบอกรายละเอียดของลวดลายภายในได้

งานประดับนาคปักคั้งที่พบ เชื่อว่า เคยมีการประดับที่ปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรีเช่นกัน แต่เนื่องจากได้ถูกบูรณะใหม่ จึงทำให้ระหว่างชั้นรัดประคด เป็นรูปทรงคอดล่างผายบน อย่างที่เห็นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามจากภาพถ่ายเก่าจะเห็นได้ว่า ปีกปราสาทด้านทิศเหนือ ระบบชั้นหลังคา ยังคงเป็นผนังตั้งฉากอยู่ ซึ่งอาจเป็นรูปแบบเดิมของชั้นหลังคาปราสาทประธานก่อนได้รับการบูรณะ (ภาพที่ 11)

โดยสรุปแล้วรูปแบบของงานประดับยังคงไม่แตกต่างออกจากเดิมในศิลปะขอมมากนัก ยังคงมีการทำครุฑเป็นลวดลายประดับบนนาคปัก แต่เนื่องจากสถาปัตยกรรมทรงปราสาทที่มีรูปทรงเปลี่ยนไปจากปราสาทขอม ทำให้ตำแหน่งงานประดับดูแปลกตาขึ้นจากเดิม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประดับจากลพบุรีสู่กรุงศรีอยุธยา

ต่อเนืองมาในงานสร้างปราสาทสมัยอยุธยาตอนต้นที่เชื่อว่า มีการพัฒนารูปแบบสืบเนื่องจากลพบุรี เช่น ปราสาทประธานวัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี ปราสาทวัดนครโกษา ที่นอกจากโครงสร้างแล้ว ลวดลายงานประดับยังคงถ่ายทอดสู่กัน ดังปรากฏอยู่ที่ปราสาทวัดราชบูรณะ ปราสาทวัดพระราม

ปราสาทประธานวัดพระราม (ภาพที่ 15) สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น แต่ได้ถูกบูรณะในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ¹ ซึ่งเป็นช่วงตอนปลาย จึงอาจทำให้รูปแบบของชั้นหลังคาเพรียวสูง ซึ่งแตกต่างจากปราสาทในระยะแรกสร้าง

ชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ พงานประดับรูปครุฑ ซึ่งมีลักษณะไม่ยึดติดอยู่บนนาคปักแล้ว เมื่อเทียบกับงานประดับปราสาทวัดนครโกษา (ภาพที่ 16) เนื่องจากพื้นที่ของเรือนธาตุมีปริมาณไม่กว้างมากนักเมื่อเทียบกับปราสาทวัดราชบูรณะ ส่งผลให้เนื้อที่ในงานประดับส่วนบนมีบริเวณค่อนข้างแคบ ลำดับครุฑจึงมีลักษณะแนบเข้าหาผนังด้านหลัง ในส่วนประติมากรรมรูปยักษ์มารถือตะบอง มีลักษณะเดียวกัน คือ ลาดเอียงเข้าด้านหลัง สาเหตุดังกล่าวเกิดจากพื้นที่ในงานประดับที่แคบ

ปราสาทประธานวัดราชบูรณะ (ภาพที่ 17) เนื่องจากเรือนธาตุมีขนาดกว้างกว่าจึงส่งผลให้เนื้อที่บริเวณชั้นเชิงบาตรครุฑแบกมีปริมาณมากขึ้น อีกทั้งในส่วนผนังด้านหลังมีความคอดเว้ามากเมื่อเทียบกับที่ปราสาทวัดพระราม (ภาพที่ 18) ครุฑขนาดและยักษ์มารที่ประดับมีลำตัวตั้งตรงไม่ยึดติดผนังด้านหลัง แขนทั้งสองข้างของครุฑกางปีกออกรับกับฐานของชั้นรัดประคดด้านบน

¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507), 462.

ปราสาทประธานวัดเชิงท่า (ภาพที่ 19) องค์ปราสาทมีขนาดไม่ใหญ่มาก ส่งผลให้ประติมากรรมรูปครุฑเหนือเรือนธาตุมีขนาดเล็กตาม โดยเฉพาะส่วนขาครุฑที่แนบไว้กับผนังอิฐ (ภาพที่ 20) เชื่อว่าเศียรนาคคงหักชำรุดไปนานแล้ว

ครุฑยุคขนาดงานประดับปราสาทเท่าที่พบในสมัยอยุธยาตอนต้น มีรูปแบบที่ปรับเปลี่ยนไปจากเดิม งานประดับดังกล่าว อาจทำเพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงรูปทรงของสถาปัตยกรรมจากผนังตั้งตรง และประดับนาคปีก สู่การปรับเปลี่ยนชั้นหลังคาให้มีขนาดยืดยาวขึ้นทดแทนด้วยการประดับกลีบขนุน ซึ่งถูกออกแบบมาให้สอดคล้องกับพื้นที่แนวตั้งระหว่างชั้น

การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประดับครุฑยุคขนาด นอกเขตราชธานี

ปราสาทสองพี่น้อง อำเภอสรรคบุรี (ภาพที่ 21) เนื่องจากปราสาทนี้พระพุทธรูปปูนปั้นสมัยอุทองบวกกับทรวดทรงปราสาท ตั้งแต่เรือนธาตุ สอดรับกับชั้นหลังคาที่ยังคงเป็นผนังตั้งตรง (ภาพที่ 22) ร่องรอยงานประดับครุฑยังคงยึดอยู่ในกรอบคล้ายนาคปีกประดับอยู่ บนชั้นเชิงบาตร มุมบริวาร² สาเหตุของงานประดับที่พบบนมุมบริวาร อาจเกิดจากการ โยกย้าย เนื่องจากแผ่นอิฐบนมุมประธานหักชำรุด จนไม่สามารถตั้งงานประดับได้

อย่างไรก็ตามรายละเอียดในการประดับดังกล่าว คล้ายคลึงกับงานประดับครุฑบนปราสาทวัดนครโกษา แต่บนชั้นรัดประคด ชั้นถัดไปกลับพบงานประดับรูปกลีบขนุนบวกกับพื้นที่แนวราบซึ่งมีบริเวณค่อนข้างแคบ สอดรับกับงานประดับของกลีบขนุน

ปราสาทวัดมหาธาตุสิงห์บุรี (ภาพที่ 23) ทรวดทรงปราสาทและการประดับชั้นหลังคาเทียบเคียงได้กับงานประดับในสมัยอยุธยาตอนต้น แต่ในส่วนองงานประดับครุฑและยักษ์ มารกับปูนปั้นติดอยู่บนกลีบขนุน แตกต่างจากงานประดับที่พบเห็นในราชธานี (ภาพที่ 24)

กลีบขนุนประดับชั้นหลังคาที่พบ ปลายกลีบค่อนข้างตรงไม่โค้งเว้ามาก เมื่อเทียบกับงานประดับปราสาทวัดราชบูรณะ อาจเป็นเพราะการคอดของผนังบนชั้นรัดประคด และพื้นที่ว่างงานประดับค่อนข้างแคบ เนื่องจากตัวเรือนธาตุมีขนาดไม่กว้างมากนัก ทำให้การประดับรูปครุฑมีปริมาตรที่ต่างกันออกไป

ปราสาทวัดมหาธาตุสุพรรณบุรี (ภาพที่ 25) มีสัดส่วนคล้ายคลึงกับปราสาทประธานวัดราชบูรณะ เนื่องจากตัวเรือนธาตุมีความกว้าง ทำให้บริเวณชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุมีเนื้อที่ในการประดับค่อนข้างมาก ทำให้ประติมากรรมที่ประดับอยู่มีปริมาตรทั้งหนาและใหญ่ สังเกตได้จากประติมากรรมรูปยักษ์ มาร (ภาพที่ 26) ส่วนประติมากรรมรูปครุฑยุคขนาด ปัจจุบันชำรุด

² พื้นที่ดังกล่าวสืบเนื่องจากการยกกระเปาะของเรือนธาตุ

เหลือเพียงส่วนขา และเศียรนาค ทำให้ไม่สามารถศึกษาสัดส่วนของลำตัวได้ แต่สันนิษฐานว่ารูป
ครุฑยุคแรกคงคล้ายกับงานประดับบนปราสาทวัดราชบูรณะ

ปราสาทวัดสระบัว (ภาพที่ 27) เป็นปราสาทคู้หน้าอุโบสถคล้ายปราสาทคู้หน้าอุโบสถวัด
พระยาแมน³ องค์ปราสาทมีขนาดเล็กและการเพิ่มมุมทำให้มุมมีขนาดเล็กเท่ากันหมด ส่งผลให้เนื้อที่
ในการประดับชั้นหลังคาแคบขึ้น บริเวณรอยต่อระหว่างเรือนธาตุขึ้นสู่ชั้นหลังคาทำเป็นเอวคอด
เพื่อให้เกิดเนื้อที่ในการตกแต่ง ชั้นถัดขึ้นไปทำเป็นเส้นคาดแล้วเปะด้วยกลีบขนุน

ครุฑประดับบริเวณชั้นคอดเหนือเรือนธาตุ ด้านหน้าระหว่างขาครุฑทำเป็นรูปปูนปั้น
ลายกระจังปฏิญาณ รูปทรงครุฑดูประดิษฐ์ประคองต่างจากงานที่พบในระยะต้นมาก (ภาพที่ 28)
รูปแบบงานประดับเชื่อว่าอาจเคยมีเช่นกันบนชั้นเอวคอดปราสาทวัดบรมพุทธาราม⁴ (ภาพที่ 34)
ปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานให้เห็นแล้ว

จากภาพลายเส้นจดหมายเหตุหมอบริตตัน (ภาพที่ 31) พบปราสาท ลักษณะคล้าย
ปราสาทในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีงานประติมากรรมคล้ายรูปครุฑประดับบนชั้นหลังคาเหนือ
เรือนธาตุ ซึ่งไม่สามารถระบุได้ชัดเจนเนื่องจากหน้าครุฑคล้ายเทวดาฝรั่ง อาจเป็นไปได้ว่าผู้วาดซึ่ง
เป็นชาวต่างชาติ วาดขึ้นตามความเข้าใจของตน จึงทำให้รูปแบบแปลกตาจากเดิม

จึงพอสรุปโดยตั้งข้อสันนิษฐานว่า ปราสาทเล็ก ที่สร้างในสมัยอยุธยาตอนปลาย บางที่
ยังคงมีการประดับปูนปั้น รูปครุฑบนชั้นคอดเหนือเรือนธาตุ โดยที่รูปแบบดังกล่าวจะต้อง
พิจารณาในส่วนของเนื้อที่บนชั้นคอด ว่ามีพื้นที่เพียงพอในการใส่งานประดับ ดังเช่นพื้นที่บนชั้น
คอดปราสาทวัดบรมพุทธาราม

การปรับเปลี่ยนรูปแบบงานประดับจากราชธานีเก่าสู่ราชธานีใหม่

ปราสาทวัดระฆังโฆสิตาราม (ภาพที่ 35) มีรูปร่างใหญ่เมื่อเทียบกับงานนิยมสร้าง
ปราสาท ในสมัยอยุธยาตอนปลาย บริเวณชั้นเอวคอดมีการประดับครุฑยุคแรก และยักษ์ มาร ถือ
กระบี่กระบอง (ภาพที่ 36) ครุฑยุคแรกที่พบมีปริมาตร ทรวดทรง แตกต่างจากงานที่พบในสมัย
อยุธยา ครุฑที่พบมีลำตัวยึดคล้ายบุคคลมากขึ้น ส่วนใบหน้ายังคงความเป็นนกออยู่ สาเหตุอาจเป็น
เพราะความสูงของพื้นที่บริเวณชั้นเอวคอด

³ สร้างในสมัยพระเพทราชา พ.ศ. 2237 คูใน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา

ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, 2507), 415.

⁴ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะอยุธยา (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2549), 65.

ประเด็นเรื่องลำตัวครุฑ ช่างสามารถทำให้สูงขึ้นได้ เนื่องจากมีเนื้อที่ในการประดับ แต่ช่างได้ทำครุฑที่มีขนาดเล็ก ทำให้ลำตัวครุฑต้องตั้งตรงขึ้น เพื่อให้ส่วนหางของนาค ถึงขอบชั้นหลัง คาด้านบน อย่างไรก็ตามผู้วิจัยคิดว่าลำตัวครุฑมีขนาดที่พอมบางเกินไป ดูไม่สมส่วนกับพื้นที่ ส่วนการยุคนาคของครุฑคล้ายกับ ครุฑยุคนาคที่ประดับส่วนฐานของพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระมหาธาตุสี่มุม (ภาพที่ 37) องค์ปราสาทสี่มุม ชั้นหลังคาเป็นทรงแท่งส่งผลให้ภาพรวมดูเพรียวสูงกว่าปราสาทในสมัยอดีตมาก ภายในจะระนาบประดับเทวคาถือพระขรรค์ อาจเป็นรูปแบบใหม่ในการประดับปราสาทสมัยรัตนโกสินทร์⁵ ต่อด้วยชั้นคอคอดที่ทำให้เกิดสัดส่วนและการแบ่งส่วนในงานสถาปัตยกรรม ถัดจากชั้นคอคอดขึ้นไปเป็นหลังคาซ้อนชั้นที่ทำเป็นกลีบขนุนแบบแปะติด และเอวคาค ที่ได้รับอิทธิพลมาจาก การสร้างปราสาทสมัยอยุธยาตอนปลาย

รูปแบบดังกล่าวนี้ ไม่เอื้ออำนวยในระดับมากนัก (ภาพที่ 38) บริเวณชั้นเอวคอคอดมีเพียงพื้นที่แคบ ๆ ในการใส่งานประดับ พื้นที่ดังกล่าวไม่ปรากฏรูปครุฑยุคนาค แต่พบงานหล่อโลหะรูปมารแบกแทน

เมื่อพิจารณางานประดับ จะเห็นว่าการนำมารมาประดับโดยทำกิริยาแบก ศีรษะของยักษ์มารดังกล่าวโผล่พ้นขอบชั้นคาค ถูกเข้าซึ่งต้องลดระดับลำตัวลง ท่วงท่าดังกล่าวดูออกแบบมาให้สอดคล้องกับพื้นที่ด้านหลัง ที่มีเนื้อที่แนวตั้งไม่สูงมากนัก นอกจากนี้ยังพบงานประดับรูปแบบเดียวกัน บนปราสาทอิฐฐานคัมภีร์มหาเจดีย์ (ภาพที่ 39)

⁵ สันติ เล็กสุขุม, รัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2548), 69.

บทที่ 4

สรุป

ครุฑยุดนาคงานประดับปราสาท ปรากฏชัดเจน เริ่มแรก ที่ปราสาทวัดนครโกษา ในรูปแบบของการประดับนาคปัก เพื่อให้สอดคล้องกับสัดส่วนบนชั้นหลังคาในระบบเสาดั้งคานทับ ที่ได้รับอิทธิพลมาจากปราสาทขอม

ปราสาทและรูปแบบการประดับ เริ่มปรับเปลี่ยนอย่างชัดเจนในสมัยอยุธยาตอนต้น ดังที่ปรากฏครุฑยุดนาคแบบลอยตัว บนชั้นเชิงบาตรปราสาทประธานวัดราชบูรณะ ปราสาทประธานวัดพระราม การปรับเปลี่ยน งานประดับนี้ ล้วนแต่ทำเพื่อให้เกิดความสอดคล้อง กับรูปทรงคอดร้ง ผายบน ซึ่งทำให้เกิดเนื้อที่ในงานประดับ บริเวณชั้นเชิงบาตรเหนือเรือนธาตุ

งานประดับถูกเปลี่ยนแปลงอีกครั้งในสมัยอยุธยาตอนกลาง เนื่องจากลดความนิยมในการสร้างปราสาทลง ปราสาทที่พบจึงไม่มีรายละเอียดแบบแผน ดังเช่นสมัยอยุธยาตอนต้น เช่น ปราสาทวัดสุวรรณเทพรบารุง งานประดับตกแต่งบริเวณชั้นเชิงบาตรครุฑแบกได้หายไป สืบเนื่องจนถึงงานสร้างปราสาทขนาดใหญ่ในอยุธยาตอนปลาย เช่น ปราสาทประธานวัดไชยวัฒนาราม

การหายไปของงานประดับ ที่เป็นผลต่อเรื่องนี้ ล้วนเกิดจากการปรับเปลี่ยนรูปทรงทางสถาปัตยกรรม การปรับเปลี่ยนเริ่มตั้งแต่เรือนธาตุที่เพิ่มมุมมากขึ้น จนทำให้มุมประธานมีขนาดเล็กลงไปเรื่อย ๆ ส่งผลให้ชั้นหลังคามีเนื้อที่แคบลง จนไม่มีพื้นที่ให้กับงานประดับแบบเก่า ต่อเนื่องด้วยการทำชั้นหลังคาที่ยืดสูงขึ้นกว่าเดิม ส่งผลให้กลีบขनुมีปลายแหลมกว่าที่เคยเป็นมา ดังปรากฏบนชั้นหลังคาปราสาท วัดไชยวัฒนาราม ซึ่งข้อดีของกลีบขनुคือ สามารถสอดรับกับแนวคันทันิยม งานสร้างแบบเน้นความสูงของปราสาทประธานได้ดี

ถึงแม้ครุฑยุดนาคจะไม่ได้ได้รับความนิยม บนงานประดับปราสาทขนาดใหญ่ ในสมัยอยุธยาตอนปลาย แต่ได้พบงานประดับครุฑ บนชั้นเอดคอดของปราสาทขนาดเล็ก เช่น ปราสาทคูหน้าอุโบสถวัดสระบัว เพชรบุรี และคงสืบมาในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ บนงานประดับปราสาทวัดระฆังโฆสิตารามฯ ฝั่งธนบุรี จนหายไปในที่สุด พร้อมกับการหมดความนิยมในการสร้างปราสาทในสมัยรัชกาลที่สาม

ในส่วนของรูปแบบงานประดับครุฑ จะเห็นได้ว่าการเปลี่ยนแปลงจากงานประดับแบบขอม ที่มีขนาดลำตัวไม่ใหญ่มากนักเนื่องจากประดับอยู่บนนาคปึก ลักษณะการยุคนาคมักนิยมยุคด้วยลำแขนครุฑ รูปแบบดังกล่าวถูกเปลี่ยนไปเมื่อเข้ามาเป็นงานประดับในสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากเกิดการปรับเปลี่ยนเครื่องประดับของชั้นหลังคาปราสาท จากนาคปึกมาเป็นกลีบขุ่นที่มีปริมาตรบางกว่า ทำให้ครุฑที่เคยเป็นงานประดับอยู่ในกรอบนาคปึก กลายรูปมาเป็นประติมากรรมแบบนูนสูง เช่นที่ปราสาทวัดราชบูรณะ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ส่งผลให้ลำตัวครุฑมีขนาดใหญ่จากเดิม

รูปแบบงานประดับครุฑถูกปรับเปลี่ยนอีกครั้งในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื่องจากการสร้างปราสาทขนาดใหญ่ไม่ค่อยได้รับความนิยม งานประดับจึงพบที่ปราสาทขนาดเล็ก และพื้นที่ขนาดเล็กส่งผลให้ลำตัวครุฑมีขนาดเล็กตาม อย่างไรก็ตามจากรูปแบบงานประดับครุฑที่พบ จะเห็นได้ว่าครุฑมีลักษณะประดิษฐ์ประดอยมากขึ้นจากเดิม เช่นงานประดับปราสาทวัดสระบัว ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ ครุฑที่งานประดับปราสาท มีลำตัวเป็นรูปบุคคลมากขึ้น การยุคนาคแตกต่างจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด เช่นครุฑจับหางนาคยกขึ้นเผยให้เห็นลำตัวเป็นเส้นยาว ที่ปราสาทวัดระฆังฯ แตกต่างจากงานประดับครุฑยุคนาค ที่มักใช้อุ้มเท้ายุคนาคโดยปล่อยลำแขนให้อิสระ อย่างที่พบเห็นบนงานประดับปราสาทในสมัยอยุธยาตอนต้น

จากการศึกษาทั้งหมดพอสรุปได้ว่า การประดับครุฑยุคนาคบนปราสาท ถูกพัฒนาปรับเปลี่ยนมาพร้อมกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบของปราสาทในสมัยอยุธยา โดยคำนึงถึงเนื้อที่ในการประดับเป็นหลัก

ภาพประกอบวิทยานิพนธ์

ภาพที่ 1 ครุฑยุคแรก ประดับบริเวณฐานพลับพลาพระราชวังหลวง ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ 2 ครุฑยุคนาค ที่ปราสาทตาพรหม ประเทศกัมพูชา

จากภาพปรากฏเศียรครุฑ ขนาบข้างด้วยนาค สังเกตได้ว่าลำตัวครุฑยังไม่ปรากฏเป็นรูปทรงชัดเจน

ภาพที่ 3 ปราสาทเจ้าสายเทวดา ประเทศกัมพูชา

ภาพที่ 4 ภาพตัดขยายครุฑยุคนาค บนปราสาทเจ้าสายเทวดา ประเทศกัมพูชา

ครุฑยุคนาค อยู่ในกรอบของนาคปึก ยุคนาคด้วยลำแขนทั้งสองข้าง

ภาพที่ 5 ภาพครุฑ อยู่ในวิมานจำลอง ที่ปราสาทนครวัด ประเทศกัมพูชา
ที่มา : ธิดา มิตรภูต, “คติเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, 2527), 168

ภาพที่ 6 ปราสาทหินพิมาย นครราชสีมา

ครูทอยู่บริเวณชั้นเชิงบาตรตอนล่างเหนือหน้าบรรพ

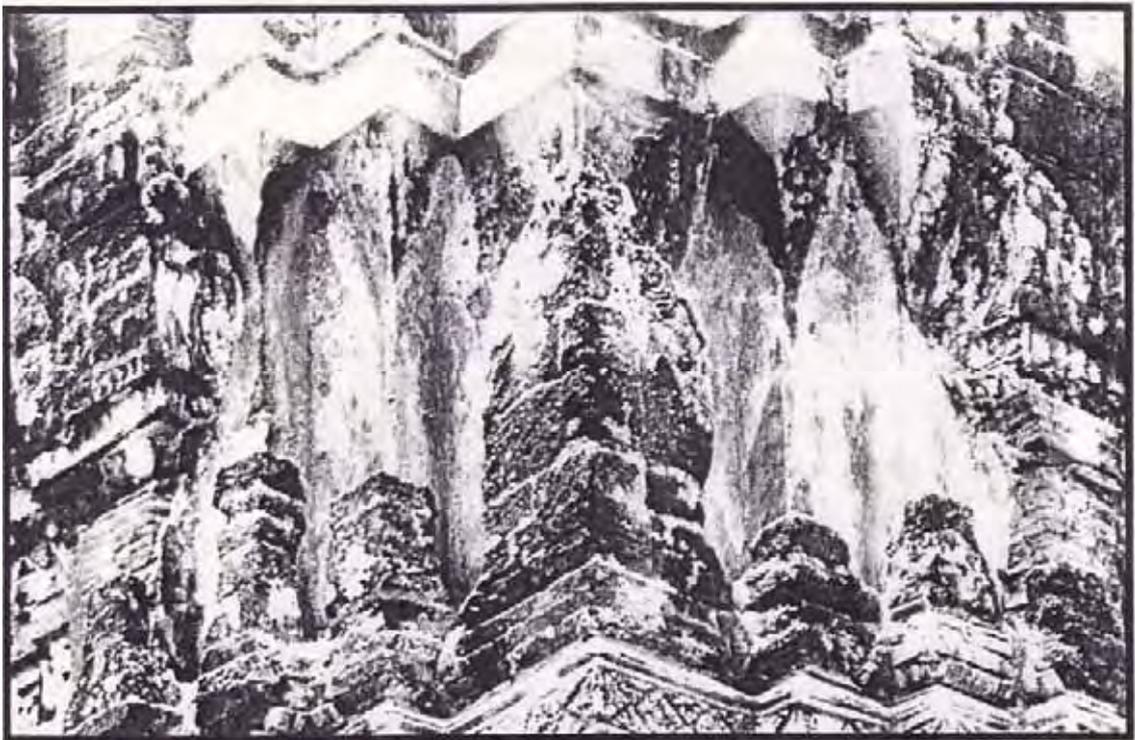
ภาพที่ 7 ปราสาทสามยอด ลพบุรี

ตัวปราสาทสร้างจากศิลาแลง แต่นาคปักพบทั้งที่ทำจากหินทราย และปูนปั้น ซึ่งเชื่อ
ว่ามีการบูรณะ

ภาพที่ 8 วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ลพบุรี

ตัวเรือนธาตุยังคงเป็นผนังตั้งตรง ชั้นหลังคาเป็นระบบคอด่างผายบนแล้ว มีการประดับกลีบบนแทนที่นาคปัก

ภาพที่ 9 นาคปัก? วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี

ที่มา : สรศักดิ์ จันทน์วัฒนกุล, “การกลายรูปจากอาคารจำลอง-นาคปัก-บรรพแถลงของปราสาท
ในศิลปะขอมมาเป็นกลีบขนุนของปราสาทในศิลปะไทย” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2546), 92.

ภาพที่ 10 ปรางค์หมายเลข 16 ค วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี

ชั้นหลังคายังคงเป็นระบบเสาตั้งคานทับอยู่

ภาพที่ 11 ภาพถ่ายเก่า ปีกปรารงค์ด้านซ้าย วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี
ที่มา : “ภาพถ่ายวัดมหาธาตุลพบุรี, 2550,” ภ002 หวญ 53/17, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ชั้นหลังคายังคงเป็นระบบเสาตั้งคานทับ

ภาพที่ 12 ภาพถ่ายเก่า ปรารักษ์หมายเลข 16 ค วัดพระศรีรัตนมหาธาตุลพบุรี
ที่มา : “ภาพถ่ายวัดมหาธาตุลพบุรี, 2520,” ภ002 หวญ 53/17, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

บนชั้นหลังคาเหนือเรือนธาตุ ชั้นที่สอง พบงานประดับคล้ายนาคปัก

ภาพที่ 13 ปราสาทวัดนครโกษา ลพบุรี

ภาพที่ 14 ภาพตัดขยาย ครุฑยุคนาคปรางค์วัดนครโกษา ลพบุรี

สังเกตได้ว่าครุฑยุคนาคหลายตัว นาคอยู่ด้านข้างของขาครุฑ ไม่อยู่ตรงกลางระหว่างขา แตกต่างจากครุฑที่ปราสาทเจ้าสายเทวดา ครุฑที่นี่มีการประดับตกแต่งเครื่องทรงมากกว่าครุฑที่ปราสาทเจ้าสายเทวดา

ภาพที่ 15 ปราสาทประธานวัดพระราม พระนครศรีอยุธยา

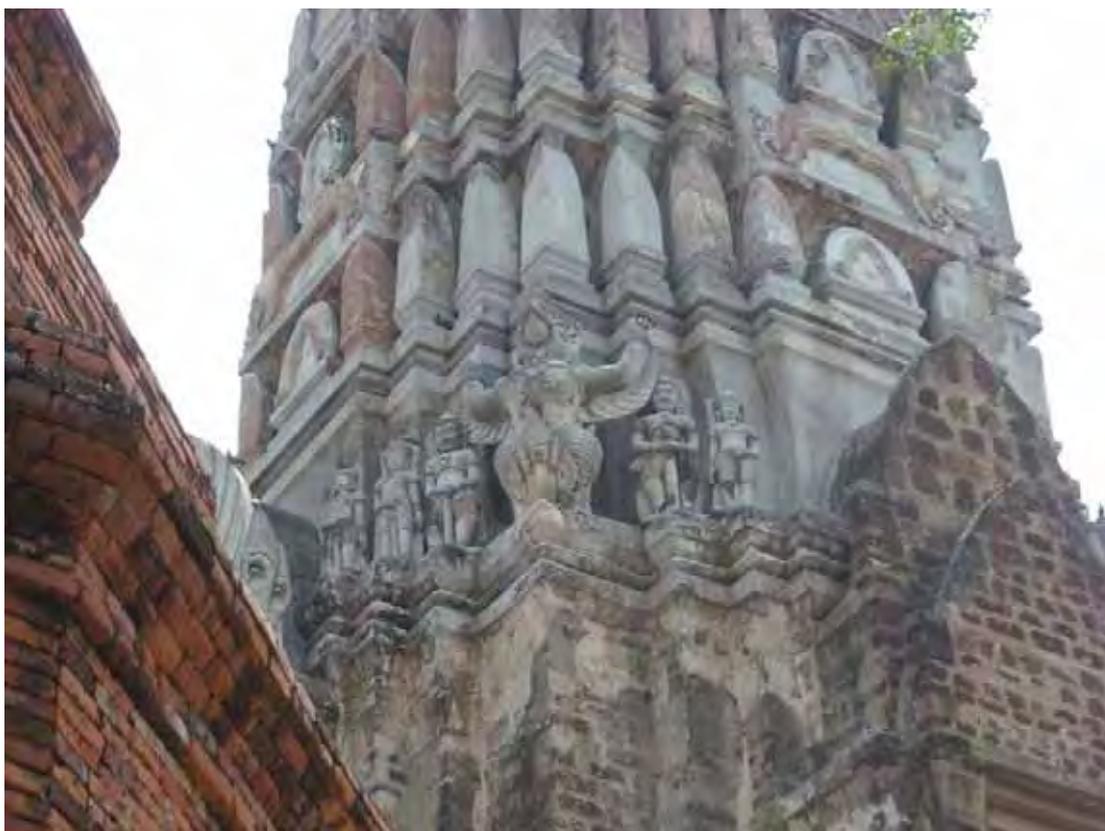

ภาพที่ 16 ภาพตัดขยายครุฑยุคนาค บนปราสาทประธานวัดพระราม พระนครศรีอยุธยา

ครุฑมีลำตัวที่ใหญ่ขึ้น งานประดับตกแต่งบนลำตัวครุฑถือว่ายังคงมีไม่มาก นาคประดับอยู่ระหว่างขา ด้านหน้าลำแขนกางออกด้านบน โดยใช้อุ้มเท้ายุคนาค ลักษณะดังกล่าวแตกต่างจากครุฑที่วัดนคร โภชา

ภาพที่ 17 ปรังค์ประธานวัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 18 ภาพขยายครุฑยุคนาค บนชั้นเชิงบาตร ปรangk์วัดราชบูรณะ พระนครศรีอยุธยา

ครุฑยุคนาคในสมัยอยุธยา เท่าที่พบ บนงานประดับปรangk์ ยังไม่ปรากฏลำตัวนาคที่โค้งเป็นเส้น ซึ่งรูปแบบดังกล่าวจะปรากฏให้เห็นในศิลปะรัตนโกสินทร์ ครุฑยุคนาคที่มีลักษณะใช้กรงเล็บเท้าจิกอยู่บนลำตัวนาค

ลำแขนครุฑติดปีกกางออกเต็มบริเวณพื้นที่ คล้ายกับครุฑที่ปรangk์ประธานวัดพระราม

ภาพที่ 19 ปราสาทประธานวัดเชิงท่า พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 20 ภาพขยายลำตัวครุฑ บนปราสาทวัดเชิงท่า พระนครศรีอยุธยา

ลำตัวของครุฑเหมือนปั้นติดอยู่บนมุมปราสาท เครื่องทรงผ่านุงโดยรวมคล้ายกับงานประดับปราสาทวัดราชบูรณะ แต่มีรายละเอียดน้อยกว่า ช่วงล่างคล้ายกับอุบะชายผ้าห้อยอยู่ระหว่างขา เชื่อว่าเคยมีเศียรนาคประดับอยู่ ปัจจุบันได้หักหายไป

ภาพที่ 21 ปราสาทสองพี่น้อง อำเภอสรรคบุรี ชัยนาท

ภาพที่ 22 ภาพขยายลำตัวครุฑบนชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ
ปราสาทสองพี่น้อง อำเภอสรรคบุรี ชัยนาท

ครุฑประดับอยู่บนนาคปึก มุมบริวาร แขนข้างหนึ่งยึดลำตัว ส่วนอีกข้างปล่อยแนว
ลำตัว

ภาพที่ 23 ปรากฏวัดหน้าพระธาตุ

ที่มา : ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 1. (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2536), 562.

ภาพที่ 24 กรุฑยุดนาค ปรากฏวัดหน้าพระธาตุ สิงห์บุรี

จากภาพมียักษ์ถือตะบอง ประดับอยู่บนกลีบขนุน ซึ่งแตกต่างจากส่วนที่พบโดยมาก อาจเป็นไปได้ว่าเป็นงานประดับเลียนแบบ ที่เคยมีการทำมาแล้วบนนาคปัก ส่วนการประดับครุฑ เชื่อว่าได้รับอิทธิพลงานประดับสืบเนื่องจากสมัยตอนต้น ลักษณะการกางลำแขนแล้วมีปีกสยายกับการใช้อุ้มทำยุดนาค เป็นการออกทำแบบเดียวกับที่พบบนงานประดับปรากฏประธานวัดพระราม และปรากฏประธานวัดราชบูรณะ

ภาพที่ 25 ปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุสุพรรณบุรี

ที่มา : “ภาพถ่ายวัดมหาธาตุสุพรรณบุรี, 2520,” ภ002 หวญ 28/22, หอจดหมายเหตุแห่งชาติ.

ภาพที่ 26 ร่องรอยขาครุฑ และ เศียรนาค บริเวณชั้นเชิงบาตร ปรางค์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
สุพรรณบุรี

ที่มา : มหาธาตุ (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), 205.

ภาพที่ 27 ปรากฏวัดสระบัว เพชรบุรี

ภาพที่ 28 ภาพขยายครุฑ และ ชักษ์มารประดับ ปรากฏวัดสระบัว เพชรบุรี

ครุฑประดับบนชั้นเอวคอด ด้านหน้าไม่ปรากฏเศียรนาค แต่เป็นงานปูนปั้นประดับลายกระจังปฏิกุณณา การกางแขนของครุฑมีรูปแบบที่คล้ายกับงานประดับในสมัยอยุธยาตอนต้น

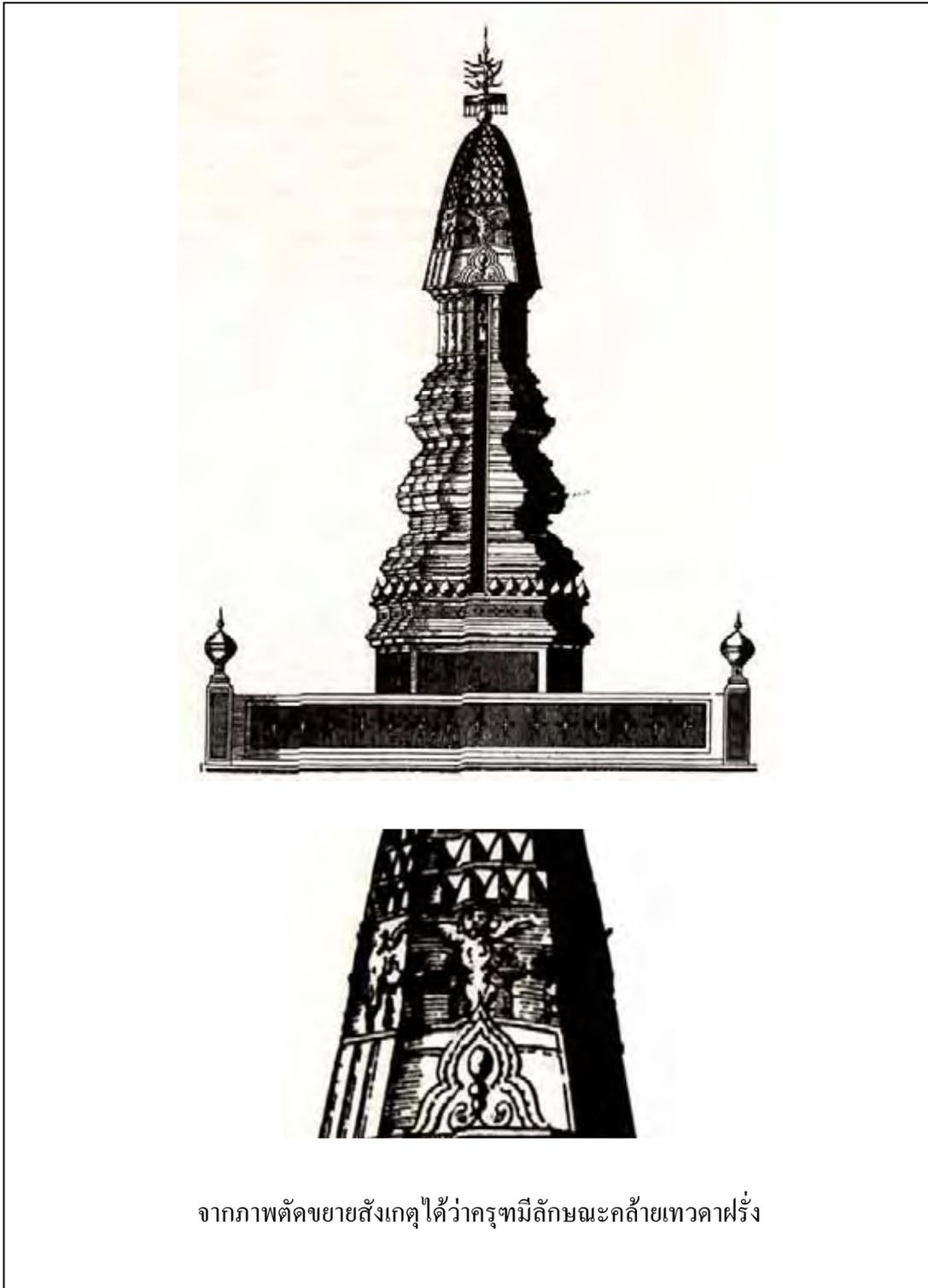
ภาพที่ 29 เจดีย์ทรงปราสาทยอด วัดโพรง พระนครศรีอยุธยา

กรุขยุดนาคอยู่เหนือเรือนธาตุ

ภาพที่ 30 เจดีย์ทรงปราสาทยอด ประจํามุมตะวันออกเฉียงใต้ วัดพระราม พระนครศรีอยุธยา

ครูชยุคนาคบนกลีบขนุนเหนือเรือนธาตุ

ภาพที่ 31 ปรางค์วัดพระยาพระคลัง ภาพลายเส้น ในจดหมายเหตุเกมป์เฟอร์
ที่มา : **A Description of The Kingdom of Siam** (Bangkok : n.p., 1690), 61.

ภาพที่ 32 ปราสาทประธานวัดวรมหาเจดีย์เทพบารุง พระนครศรีอยุธยา

ไม่ปรากฏงานประดับครุฑยุคแรกแล้ว เนื่องจากไม่มีพื้นที่ในการใส่งานประดับ

ภาพที่ 33 ปราสาทประธานวัดไชยวัฒนาราม พระนครศรีอยุธยา

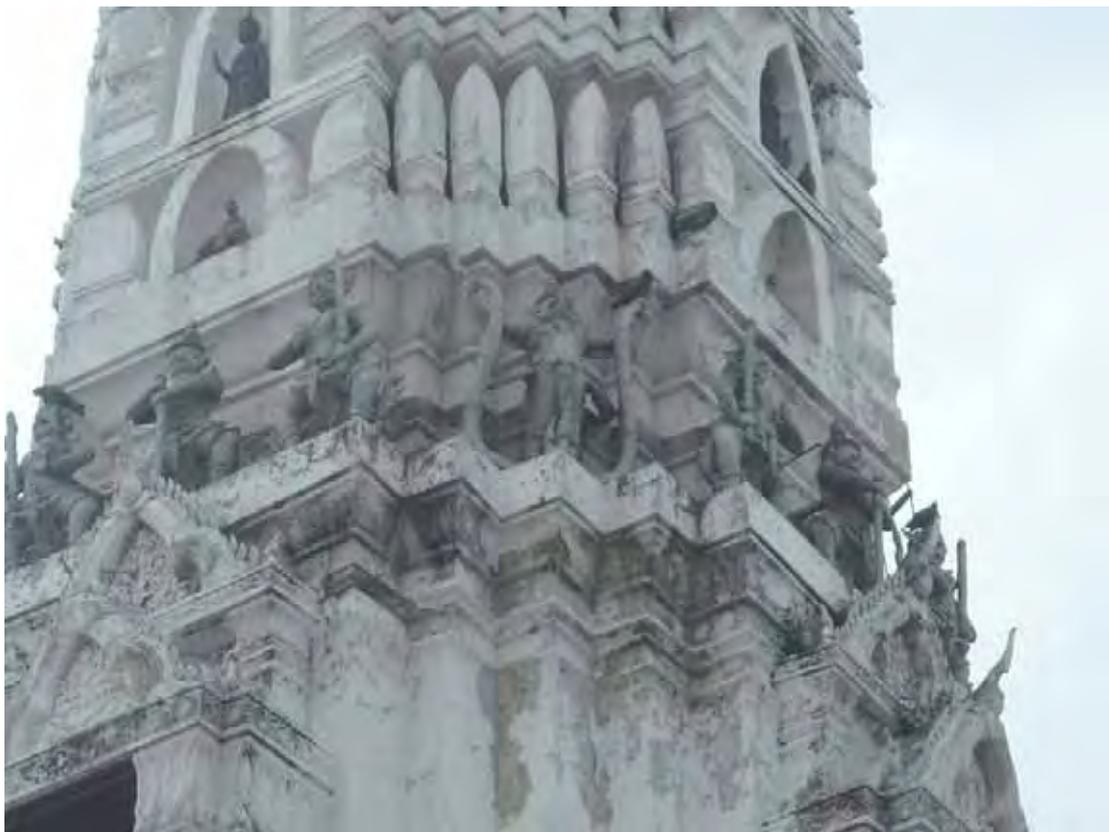

ภาพที่ 34 วัดบรมพุทธาราม

ที่มา : จรรยา มาณยวิท. โบราณสถานในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2551), 140.

ภาพที่ 35 ปรางค์ วัดระฆังโฆสิตารามฯ ธนบุรี

ภาพที่ 36 ภาพตัดขยายครุฑชุกุนาคบนชั้นรัดประคดเหนือเรือนธาตุ
ปราสาท วัดระฆังโฆสิตาราม ธนบุรี

ลำตัวครุฑ มีรูปทรงตั้งตรง ลักษณะเป็นบุคคลมากขึ้น ส่วนลำแขนไม่ปรากฏการ
ขยายปีกที่ชัดเจนเหมือนในศิลปะอยุธยา ครุฑประดับปราสาทสมัยรัตนโกสินทร์ ได้ปรากฏลำตัว
นาค ขนาบข้างลำตัวครุฑ โดยครุฑจับหางนาคยกขึ้น รูปแบบการชุกุนาคดังกล่าวมีลักษณะเดียวกับ
งานประดับที่ฐานพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 37 พระมหาธาตุทรงปราสาท วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ

ภาพที่ 38 ภาพตัดขยายเทวดาในจระนำ และ แฉวแฉวยักษ์มารแบกบนเชิงบาตรเหนือเรือนธาตุ

พระมหาธาตุทรงปราสาท วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพฯ บริเวณชั้นเฉวคอด
ประดับรูปมารแบก รอบองค์ปราสาท

ภาพที่ 39 เจดีย์ทรงปราสาท หนึ่งในอัญมณีมหาเจดีย์ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. พงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระราชหัตถเลขา. กรุงเทพมหานคร : ชาญชัย, 2495.
- _____ .ตำนานกรุงเก่า. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, 2512.
- _____ .ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากรที่ 1. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2536.
- _____ .ไทยในจดหมายเหตุแกมเป่เฟอร์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2545.
- _____ .ประวัติศาสตร์โบราณคดี กัมพูชา. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, กระทรวงศึกษาธิการ, 2536.
- _____ . ศิลปะอุทอง ศิลปะอยุธยา ศิลปะรัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, 2510.
- พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม). กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, 2507.
- ธิดา มิตรกุล. “คติเรื่องครุฑจากศิลปกรรมแบบเขมรในประเทศไทย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2527.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี. พระราชวัง และวังในกรุงเทพมหานคร (พ.ศ.2325-2525). กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2525.
- บรรจบ เทียมทัต. พระราชวังและวัดโบราณในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, 2511.
- ประชุมจารึกวัดพระเชตุพนฯ. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้ง, 2544.
- ยมโดย เฟื่องพงศา. “ครุฑและนาคในวรรณคดีสันสกฤตและบาลี.” วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. งานช่างสมัยพระนั่งเกล้าฯ. กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2551.
- _____ . พัฒนาการศิลปกรรมสมัยก่อนอยุธยาและสมัยอยุธยา พุทธศตวรรษที่ 18-23. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- สมิทธิ ศิริภัทร์. “วิวัฒนาการพระปรางค์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2513.
- _____ . ศิลปะอยุธยา. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2549.
- _____ . รัตนโกสินทร์. กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, 2548.

สมิทธิ สิริภัทร์. **วิวัฒนาการของชั้นประดับลวดลาย และลวดลายสมัยอยุธยาตอนต้น.**

กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์, 2522.

_____. **เจดีย์ราย “ทรงปราสาทยอด” วัดราชบูรณะจังหวัดพระนครศรีอยุธยา.**

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ, 2541.

_____. **เจดีย์.** กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2552.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. **ประวัติเมืองพระนครของขอม.** กรุงเทพมหานคร : มติชน, 2552.

_____. **ศิลปะขอม.** กรุงเทพมหานคร : องค์การคุรุสภา, 2539.

_____. **ศิลปะในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546.

_____. **ศิลปะลพบุรี.** กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. ภ002 หนวย 53/17. “ภาพถ่ายวัดมหาธาตุลพบุรี พ.ศ. 2520.”

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล	นางสาวปยุตย นุช หวังดำรงทรัพย์
ที่อยู่	9/214 หมู่ 5 ต. บางกร่าง อ. เมือง จ. นนทบุรี 11000
สถานที่ทำงาน	บริษัท เค.เอส. ซัพพลาย 91 ซ.บรรพิตร์ ถ. ทรงวาด จักรวรรดิ เขตสัมพันธวงศ์ ก.ท.ม. 10100
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ.2541	สำเร็จการศึกษามัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนช่างตากู้ คอนแวนต์
พ.ศ.2544	สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาวิชาชีพจาก สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล วิทยาเขตพณิชยการพระนคร
พ.ศ. 2549	สำเร็จปริญญาตรีศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
ประวัติการทำงาน	
พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน	เจ้าหน้าที่รับจัดส่ง บริษัท เค. เอส. ซัพพลาย
พ.ศ. 2552 - ปัจจุบัน	กิจการส่วนตัว ผลิตภัณฑ์อุ่นไอรัก (เครื่องนอน)